

UDK: 796.08:159.947.5

Qodirjon ARZIBAYEV,

Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti dotsenti

E-mail: Sportsmen4959@mail.ru

Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti dotsenti, PhD J.Pulatov taqrizi asosida

O'SMIR SPORTCHILARDA MAQSADGA ERISHISH MOTIVATSIYASI TADQIQI

Аннотация

Ushbu maqolada o'smir sportchining sport faoliyati motiviga ta'sir etuvchi psixologik xususiyatlari haqida fikr va mulohazalar yuritiladi. O'smir sportchilarda sport faoliyatiga doir motivlarning shakllanishiga ta'sir etuvchi psixologik omillar yuzasidan olib borilgan tadqiqot natijalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: O'smir sportchi, motiv, motivatsiya, komponent, shark yakka kurashi, karate, trener, munosabat, omil.

ИЗУЧЕНИЕ МОТИВАЦИИ ДОСТИЖЕНИЯ ЦЕЛИ У СПОРТСМЕНОВ-ПОДРОСТКОВ

Аннотация

В данной статье собраны мысли и мнения о психологических особенностях спортсмена-подростка, влияющих на мотивацию спортивной деятельности. Освещены результаты исследования психологических факторов, влияющих на формирование мотивов спортивной деятельности у спортсменов-подростков.

Ключевые слова: Спортсмен-подросток, мотив, мотивация, компонент, единоборства, каратэ, тренер, отношения, фактор.

STUDYING GOAL ACHIEVEMENT MOTIVATION IN ADOLESCENT ATHLETES

Annotation

This article contains thoughts and opinions about the psychological characteristics of a teenage athlete that influence the motivation for sports activities. The results of a study of psychological factors that influence the formation of motives for sports activities in teenage athletes are highlighted.

Key words: Teenage athlete, motive, motivation, component, martial arts, karate, coach, relationships, factor.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Inson komilligida jismoniy mashqlar o'rmini, bashariyat tarixining ijtimoiy-siyosiy, ilmiy-madaniy sohalarida salmoqli o'rin tutgan ajdodlarimiz Abu Ali ibn Sino, Abu Nasr Farobiy, Beruniy, Navoiy, Xorazmiy kabi ko'pdan ko'p olimu allomalarimiz, din ilmida dong taratgan olamga mashhur Al Buxoriy, Baxovuddin Naqshbandiy, Axmad Yassaviy kabi ulamolarimiz hamda jang san'ati va davlat boshqaruvi ilmi namoyondalari A. Temur, Z.M. Bobur, J. Manguberdi, Paxlavon Maxmud asarlarida ko'rishimiz mumkin.

Sport faoliyatida muvaffaqiyatli faoliyat olib borish, yuqori natijalarni qayd etish, raqobat sharoitlariga intilish, murakkab vazifalarni samarali bajarish, tanlagan sport turi bo'yicha ob'ro'-e'tibor qozonish, jismoniy imkoniyatlarini takmillashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Mamlakatimiz psixolog-pedagog olimlardan R.A. Abdurasulov, D.N. Arzikulov, K.G. Atabekova, X.Sh. Barotov, A.S. Begmatov, Z.E. Gaziyeva, A.M. Nazarov, E.N. Nazarov, D.Sh. Nasirov, J.A. Pulatov, F.T. Egamberdiyev, A.U. Xaitov, A.A. Sobirov va boshqalar tomonidan sport faoliyati va sportchi shaxsiga oid masalalar o'rganilgan bo'lib, ularda yuqori malakali sportchilarni tayyorlash va kasbiy rivojlantirish, bo'lg'usi sportchilarni sport faoliyatiga tayyorlash, saralash va tanlashga qaratilgan ilmiy tadqiqot ishlari olib borilgan.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi mamlakatlari olimlaridan G.M. Avanesyan, A.G. Assev, I. Bojovich, O.V. Dashkevich, E.P. Ilin, V.I. Kovalev, A.A. Lalayan, M.Sh. Magomed-Eminov, P.A. Rudik, A.V. Rodionov, V.F. Sopov, A.V. Shaboltas va boshqalar tomonidan jismoniy

madaniyat va sport sohasi mutaxassislarining kasbiy kamolotini ta'minlashning psixologik shart-sharoitlari, sport motivlarining rivojlanish masalalari ilmiy tadqiq etilgan.

Xorij olimlaridan J. Kretti, A. Maslou, A.S. Puni, Y.Y. Palayma, R.A. Piloyan, X. Xekxauzen G.E. Kielhofner, C.S. Helfrich, G.T. Kielhofner, C.Y. Mattingly, L.R. Corno va boshqalar tomonidan trener faoliyatining psixologik-pedagogik jabhalari, sportda musoboqalashuv sharoiti ekanligi, chempionatlar va jismoniy talablar, sport motivlarining tabiati, irodani jihatdan tarbiyalashda regulatsion, erkin tanlov va motivatsion yondashuvlarning ahamiyati va shaxsining xarakterlovchi psixologik xususiyatlari masalasini ilmiy muammo sifatida tadqiq etilgan.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology) Sharqona yakka kurashning karate-do sport turi bilan shug'illanayotgan o'smirlarning motivlarini shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar differensial harakterga ega. Shu maqsadda A.V. Shaboltas "Sport bilan shug'ullanish motivlari", Y.M. Orlov "Muvaffaqiyatga erishish extiyojini aniqlash", M. Kubishkina "MAS" so'rovnomalardan foydalandik. Buning uchun Y.L. Xanin, A.V. Stambulov "Sportchi-murabbiy munosabatlari aniqlash" metodikasi bilan differensiasiyalangan sport motivlarini yuqorida keltirilgan so'rovnomalari natijalarini korrelyasion tahlilini amalga oshirdik.

Tadqiqotimiz natijalaridan kelib chiqib respodentlarni to'rt guruhga ajratib olgan edik va natijalar ham shu rakursda tahlil qilindi. Dastlab M. Kubishkina "MAS" so'rovnomasi hamda Y.L. Xanin, A.V. Stambulov "Sportchi-murabbiy

munosabatlari aniqlash” metodikasidan olingan natijalarni tahlil qilamiz.

Tahlil va natijalar. Gnostik komponentni yuqori baholagan sportchilarda maqsadga erishish motivatsiyasi uch xil motivlar o'rtasidagi aloqa o'zaro ahamiyatlari yo'qligi ko'zga tashlanadi. Bunday xolatni biz gnostik komponentni yuqori belgilagan sportchilar o'ta ehtiyotkor va har bir narsada

bilish xissi yuqoriligi bilan izoxlash mumkin. ya'ni motivlar o'rtasida bir to'xtamga kela olmasligi ulardagi o'ta ehtiyotkorlik va xisob kitoblilik ko'rsatqichi yuqoriligidan deb qaradik. Demak motivlar o'rtasidagi o'zaro ahamiyatli aloqadorligi mavjud emasligining asosiy sababi shuki ular o'ta qaysarlik maqsadga intiluvchanlik sabab deb qaradik.

1-jadval
Gnostik komponentni yuqori baholagan sportchilarda maqsadga erishish motivlarining o'zaro aloqadorlik darajasi

Motivlar	emosional qoniqish motivi	jamiyatda o'z o'rnini topish motivi	jismoniy kamolotga erishish motivi	ijtimoiy - emosional motivi	ijtimoiy - ahloqiy motivi	sportda muvaffaqiyatlarga erishish motivi	sport bilish motivi	reaksiya motivi	kasbiy faoliyatga tayyorlik motivi	fuqaroviy vatanparvarlik motivi
emosional qoniqish motivi	-	-.096	-.067	.306	**-.498	.071	-.227	.046	-.164	*-.368
jamiyatda o'z o'rnini topish motivi		-	.264	.020	-.234	-.184	.017	-.180	*-.356	-.210
jismoniy kamolotga erishish motivi			-	*-.428	-.006	-.199	.151	-.028	-.300	*-.433
ijtimoiy - emosional motivi				-	*-.349	-.074	*-.331	-.019	-.051	-.033
sportda muvaffaqiyatlarga erishish motivi						-	*-.344	-.202	-.004	-.073

Xulqiy komponentni yuqori baholagan sportchilarda sport bilan bilan shug'ullanish motivlarining ahamiyatli darajasi quyidagi jadvalda keltirilgan. Emosional qoniqish motivi – jamiyatda o'z o'rnini topish motivi (r=0,449), ijtimoiy-ahloqiy motiv (r=0,403), sport muvaffaqiyatlarga erishish motivi (r=0,414) va sport bilish motivlari (r=,447) bilan o'zaro ahamiyatli aloqadorligi aniqlandi. Jamiyatda o'z o'rnini topish motivi – reaksiya motivi (r=0,419) va fuqaroviy vatanparvarlik motivi (r=0,418) o'rtasida aloqadorlik borligi aniqlandi. Jismoniy kamolotga erishish motivi – ijtimoiy emosional motiv (r=0,626), sport bilish motivi (r=0,428) lari

o'rtasida o'zaro ahamiyatli aloqalar mavjud ekan. Ijtimoiy emosional motiv – sport bilish motivi (r=0,427) va kasbiy faoliyatga tayyorlik motivi (r=0,455) o'zaro aloqador ekani ma'lum bo'ldi. Ijtimoiy-ahloqiy motiv – reaksiya (r=0,476), kasbiy faoliyatga tayyorgarlik motivi (r=0,423) o'zaro aloqadorligi aniqlandi. Sportda muvaffaqiyatlarga erishish motivi – kasbiy faoliyatga tayyorlik motivi (r=0,475) bilan o'zaro aloqadorligi aniqlandi. Bundan tashqari reaksiya motivi - fuqaroviy vatanparvarlik motivi (r=0,578) bilan o'zaro ahamiyatli aloqadorligi aniqlandi.

2-jadval
Xulqiy komponentni yuqori baholagan sportchilarda maqsadga erishish motivlarining o'zaro aloqadorlik darajasi

Motivlar	emosional qoniqish motivi	jamiyatda o'z o'rnini topish motivi	jismoniy kamolotga erishish motivi	ijtimoiy - emosional motivi	ijtimoiy - ahloqiy motivi	sportda muvaffaqiyatlarga erishish motivi	sport bilish motivi	reaksiya motivi	kasbiy faoliyatga tayyorlik motivi	fuqaroviy vatanparvarlik motivi
emosional qoniqish motivi	-	*.449	.248	.278	*.403	*.414	*.447	.186	.113	.071
jamiyatda o'z o'rnini topish motivi		-	.221	.031	.263	.102	.188	*.419	.118	*.418
jismoniy kamolotga erishish motivi			-	*.626	.067	.018	*.428	.085	.137	.117
ijtimoiy - emosional motivi				-	.360	.128	*.427	.194	*.455	.215
ijtimoiy - ahloqiy motivi					-	.210	.205	*.476	*.423	.298
sportda muvaffaqiyatlarga erishish motivi						-	.226	.165	*.475	.211
reaksiya motivi								-	.093	*.578

Hissiy komponentni yuqori baholagan sportchilarda sport bilan bilan shug'ullanish motivlarining ahamiyatli darajasi quyidagi jadvalda keltirilgan. Ijtimoiy emosional motiv – sport muvaffaqiyatlarga erishish motivi (r=0,431),

sport bilish motivi (r=0,359) va fuqaroviy vatanparvarlik motivi (r=0,543) o'rtasida aloqadorlik borligi aniqlandi. Ijtimoiy-ahloqiy motiv – reaksiya (r=0,515) bilan o'zaro ahamiyatli aloqadorligi aniqlandi

3-jadval
Hissiy komponentni yuqori baholagan sportchilarda maqsadga erishish motivlarining o'zaro aloqadorlik darajasi

Motivlar	emosional qoniqish motivi	jamiyatda o'z o'rnini topish motivi	jismoniy kamolotga erishish motivi	ijtimoiy - emosional motivi	ijtimoiy - ahloqiy motivi	sportda muvaffaqiyatlarga erishish motivi	sport bilish motivi	reaksiya motivi	kasbiy faoliyatga tayyorlik motivi	fuqaroviy vatanparvarlik motivi
ijtimoiy - emosional motivi				-	.078	*.431	*.359	.165	.107	*.543
ijtimoiy - ahloqiy motivi					-	.243	.014	*.515	.335	.121

Identik komponentni yuqori baholagan sportchilarda sport bilan bilan shug'ullanish motivlarining ahamiyatli darajasi quyidagi jadvalda keltirilgan. Emosional qoniqish motivi – ijtimoiy-ahloqiy motiv (r=0,559) bilan o'zaro aloqadorligi aniqlandi. Jamiyatda o'z o'rnini topish motivi -

jismoniy kamolotga erishish motivi (r=0,531), ijtimoiy-ahloqiy motiv (r=0,392), sport bilish motivi (r=0,408) va fuqaroviy vatanparvarlik motivi (r=0,551) o'rtasida aloqadorlik borligi aniqlandi. Jismoniy kamolotga erishish motivi - kasbiy faoliyatga tayyorlik motivi (r=0,363) o'zaro

aloqador ekani ma'lum bo'ldi. Ijtimoiy emosional motiv - sport muvaffaqiyatlarga erishish motivi (r=0,364), reaksiyon motivi (r=0,421) va fuqaroviy vatanparvarlik motivi (r=0,391) bilan o'zaro ahamiyatli aloqadorligi aniqlandi. Ijtimoiy ahloqiy motiv - reaksiyon motivi (r=0,528) bilan o'zaro aloqadorligi aniqlandi. Sportda muvaffaqiyatlarga erishish

motivi - reaksiyon motivi (r=0,519) o'zaro aloqadorligi aniqlandi. Sport bilish motivi - kasbiy faoliyatga tayyorgarlik motivi (r=0,501) va fuqaroviy vatanparvarlik (r=0,411) o'zaro aloqadorligi aniqlandi. Bundan tashqari reaksiyon motivi - fuqaroviy vatanparvarlik (r=0,574) motivlari o'rtasida o'zaro ahamiyatli aloqalar aniqlandi.

4-jadval
Identik komponentni yuqori baholagan sportchilarda maqsadga erishish motivlarining o'zaro aloqadorlik darajasi

Motivlar	emosional qoniqish motivi	jamiyatda o'z o'rnini topish motivi	ijtimoiy kamolotga erishish motivi	ijtimoiy - emosional motivi	ijtimoiy - ahloqiy motivi	qoida muvaffaqiyatiga erishish motivi	sport bilish motivi	reaksiyon motivi	kasbiy faoliyatga tayyorgarlik motivi	fuqaroviy vatanparvarlik motivi
emosional qoniqish motivi	-	.050	.026	.262	+.559	.250	.085	.084	.211	.110
jamiyatda o'z o'rnini topish motivi	-	+.531	.094	+.392	.030	+.408	.237	.273	+.551	
ijtimoiy kamolotga erishish motivi	-	-	.147	.036	.111	.285	.095	+.363	.021	
ijtimoiy - emosional motivi	-	-	-	.124	+.364	.074	+.421	.166	+.391	
ijtimoiy - ahloqiy motivi	-	-	-	-	.212	.179	+.528	.137	.296	
sportda muvaffaqiyatlarga erishish motivi	-	-	-	-	-	.316	+.519	.186	.319	
sport bilish motivi	-	-	-	-	-	-	-	+.558	+.501	+.411
reaksiyon motivi	-	-	-	-	-	-	-	-	.042	+.574

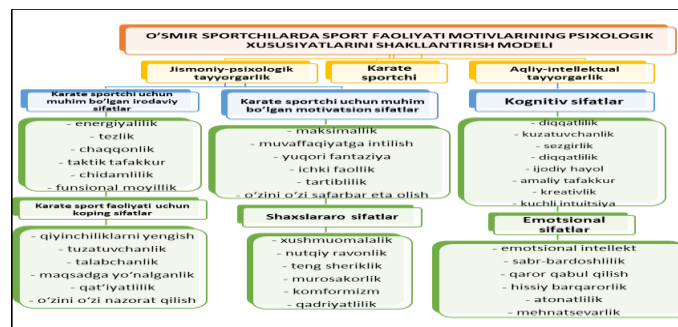
Olingan natijalardan ko'rinib turibdiki, o'smir motivatsiyasiga ta'sir etuvchi omillar orasida moddiy manfaat, o'zini yaxshi his qilish, bilish, muloqotga ehtiyoj ustuvor harakterga ega. Chunki shaxsning faoliyati bilan bog'liq motivlar insonni ulug'likka yetaklaydi.

Shuningdek, model mazmunida qayd etilgan motivatsion sifatlarni shakllantirishga mos psixologik treninglar va ularni amalga oshirishning tadrijiy qoidalari o'rin olgan. Tadqiqotning maqsadiga muvofiq, ilmiy-amaliy natijalar bosqima-bosqich amalga oshirildi. Modelga qo'ra, o'smir karatechi sportchilarda sport faoliyati motivlarini shakllantirish va uni takomillashtirish ishlari, quyidagicha amalga oshiriladi:

- o'smir karatechi sportchilarning psixologik tayyorgarligi;
- karate sport faoliyati turi uchun ahamiyatga ega motivatsion sifatlari;

- karate sport faoliyati turi uchun ahamiyatga ega irodaviy sifatlari;
- karate sport faoliyati turi uchun muhim bo'lgan kognitiv sifatlari;
- karate sport faoliyati turi uchun muhim bo'lgan koping sifatlari;
- karate sport faoliyati turi uchun muhim bo'lgan shaxslararo sifatlari;
- karate sport faoliyati turi uchun muhim bo'lgan emosional sifatlari.

Model mazmunida aks etgan mazkur sifatlarni majmui, o'ziga xos motivatsion sifatlarni sanalib, ularsiz hech bir sport turini tasavvur etish mushkul sanaladi. Shu bilan birga model mazmunida, motivatsion sifatlarni bilan aloqador bo'lgan, karate sporti uchun shart sanalgan boshqa psixik sohalarning roli ham keng e'tiborga olingan.

Xulosa va tavsiyalar. Olingan natijalar asosida quyidagi xulosalarni shakllantirish mumkin:

Shaxs motivatsion sohasida gnostik komponentning darajaviy ifodalanishi sportchilarda sportga kelish sabablari sifatida asosan bilishga intilish motivlariga bog'langan holda tahlil qilinadi. O'smir sportchilar, ayniqsa karate bilan shug'ullanishning faoliyat motivlarini xulqiy komponentini darajaviy ifodalanishi sportchilarda sportga kelish motivlarida, gnostik komponentni yuqori baholagan sportchilardan deyarli katta farq qilmaganligini kuzatishimiz mumkin. Xulqiy komponentni yuqori baholagan sportchilarda sportga kelish sabablari sifatida quyidagi motivlar dispozitsiyasi aniqlandi. O'smir sportchilar faoliyat motivining hissiy komponentini yuqori bo'lgan sportchilarda sportga kelishiga sababchi bo'lgan motivlar asosan hisiy ko'rinishga ega bo'lganligi yaqqol ko'zga tashlanib turibdi. O'smirlarda identik ikki yoki uchala komponentlarni bir xil darajada baholagan sportchilarda sportga kelish motivatsiyasiga sababchi bo'lgan motivlar yuqorida keltirilgan jadvaldagi ko'rsatkichlarni tashkil etishi kuzatilgan.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 3 noyabrda "Karate (WKF) sport turini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-356-sonli qarori
2. Abdurasulov R.A. Sport mashg'ulotlarining o'quvchi-sportchilar shaxsini shakllanishidagi roli (yakkakurash turlari misolida): Psixologiya fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati.-Toshkent., O'zMU.2018.-65 b.
3. Arzikulov D.N. Sport - pedagogik faoliyat qobiliyatlarini rivojlantirishning ijtimoiy - psixologik shartlari. Psixologiya fanlari doktori (DSc) dissertatsiya avtoreferati. - Toshkent. O'zMU. 2022.-70 b.

4. Бабушкин Г.Д. Формирование спортивной мотивации / Г.Д. Бабушкин, Е.Г. Бабушкин. Монография. - Омск, 2000. - 179 с.
5. Бойко И.И. Мотивация достижения у подростков-спортсменов и ее развитие в процессе проведения коррекционно-тренировочных занятий / автореферат дисс. Иркутск 2006
6. Зайцева А.П. Особенности мотивационной сферы подростков // Молодой учёный. №18 (122). 2.09.2016. С.182-184.
7. Илин Е. П. Мотивация и мотивы [Текст] / Е. П. Илин. – СПб. : Питер, 2008. – 512 с. – (Серия «Мастера психологии»).
8. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность [Текст]: [учеб. пособие для вузов по направлению и специальности «Психология», «Клинич. психология»] / Хайнц Хекхаузен; науч. ред. пер. [с англ.] на рус. яз. Д. А. Леонтев, Б. М. Величковский. – 2-е изд. – М.: Смысл ; СПб. [и др.]: Питер : Питер принт, 2003. – 859 с. – (Серия «Мастера психологии»).